

Mészáros István: Die Geschichte des Tausendjährigen Ungarischen Schulwesens.
Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999. 188 o.

Az ezredforduló közeledte úgy tűnik kedvez a visszatekintő, összegző jellegű művek születésének. A magyar iskolatörténet-írás esetében ezt az ösztönzés korábbi évfordulóhoz is köthető: 1996-ban ünnepeltük a magyar iskoláztatás ezeréves évfordulóját. Fontos könyvek jelentek meg ebben a témakörben. Ezek közé tartozik a *Balogh László, Kardos József és Kelemen Elemér* által írt, illetve szerkesztett „1000 éves a magyar iskola”⁶ című magyar nevelés- és iskolatörténeti kronológia, amely tömör és jól áttekinthető eseménytörténettel, gazdag képanyaggal és tipográfiaiailag is az olvasó kényelmét szolgáló módon joggal vált a téma iránt érdeklődők közkedvelt kézikönyvévé. De ebbe a sorba illeszkedik Mészáros István nagyívű monográfiája is – „A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája, 996–1996” –, az a mindeddig páratlan átfogó szintézis, amely meggyőzően hiteles krónikáját adja az ezer év iskolaügyének úgy, hogy az olvasó szinte napról napra, hónapról hónapra előrehaladva ismerkedhet meg az iskolázatás történetének megannyi fontos eseményével.⁷

A millennium közeledte más igények újjászületésének is kedvez. Közhelyszerű, de igaz: régi adóssága a magyar neveléstörténet-írásnak a világnyelveken írt átfogó-összegző nevelés- és iskolatörténeti monográfia. Éppen ezért különös örömet nyújt az olvasó az a két kötet, amely a közelmúltban jelent meg ebben a témakörben. Az egyik *Szabolcs Éva és Mann Miklós* munkája⁸: *An Introduction to the History of Hungarian Education* (Bevezetés a magyar nevelés történetébe). Ez a könyv újabb darabja az ELTE Neveléstudományi Tanszéke sorozatának, a „Közlemények”-nek amelyek között évtizedek óta számos alapvető jelentőségű szakmű látott napvilágot. A kötet szerzőinek előszóiban megfogalmazott célja szerint az idegen ajkú doktorandusz-hallgatók igényeit szerették volna kielégíteni, akiknek eddig nem állt rendelkezésére idegen nyelvű pedagógiai és pedagógiai-história összefoglaló tankönyv. A kötet ezt a szükségletnek magas színvonalon megfelel: könnyen érthető, könnyen tanulható egységekben mutatja be a magyar iskola és a magyar pedagógiai gondolkodás történetének meghatározó eseményeit, fontos alakjait. A könyv értékét fokozza a „kislexikon”-szerű gyűjtemény, amelyben a pedagógiai közélet egykori prominenseinek néhány mondatos bemutatása éppúgy megtalálható, mint a fontos alapfogalmak definíciója. Jól tájékoztatja az olvasót a tömör kronológiai összefoglalás is.

A másik kötet az új évezredre készülődő magyar könyvkiadás nagyszabású vállalkozásának eredménye: egy olyan monográfia megjelenítése német és angol nyelven, amely a magyar iskolaügy átfogó történetének több szempontból is különleges foglalatát tartalmazza. Ez a könyv *Mészáros István* legfrissebb műve: „Die Geschichte des Tausendjährigen Ungarischen Schulwesens” (Az angol változat címe: *The Thousand-Year History of Schools in Hungary*; fordította: *Lieber Péter*).

Már a kötet külleme is vonzó: keménykötésű borítója igényes és szép, a kiváló minőségű papíron a szokatlanul gazdag képanyag pazar kavalkádjá jól érvényesül, a szöveg tördelése esztétikus. A könyvet kezébe vevő olvasó már az első pillanatokban érzi: ez a kötet méltóképpen képviseli majd a magyar kultúra legújabb termését külföldön. (Nem véletlen, hogy szép sikerrel szerepelt a Frankfurti Könyvvásáron.)

Az imponáló külsőhöz a tartalom is méltó. A szerző a töle megszokott igényességgel és témával kapcsolatos grandiózus forrásanyag biztos kezelésével vezet végig az olvasót a magyar iskolázatás történetén. Az élvezetes szellemi kirándulás közben mindvégig érezzük: amit a kötet írója megmutat az csak a jéghegy csúcsa, a legfontosabb eseményeket, tényeket felvillantó felszín, amely mögött ott húzódik a minden részletre kiterjedő aprólékos kutatómunka, az egyes részműveket feldolgozó monográfiák és tanulmányok megszámlálhatatlan sokasága, *Mészáros István* egész életműve. A szerző most a fordító személyében is készséges segítőtársra talált: *Lieber Péter* német szövege jól követi azt az olvasmányosan leíró-elemző stílust, amelyet *Mészáros* tágabb olvasóközönségnek szánt műveiből már régóta ismertünk.⁹

⁶ Balogh László (1996., szerk.): *1000 éves a magyar iskola*. Korona Kiadó, Budapest.

⁷ Mészáros István (1996): *A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996–1996*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 314.

⁸ Szabolcs Éva és Mann Miklós (1999): *An Introduction to the History of Hungarian Education*. Eötvös Loránd University, Faculty of Humanities, Department of Education, Budapest, 85.

⁹ Mészáros István (1982): *Mióta van iskola?* Móra Ferenc Kiadó, Budapest.

Mészáros István (1988): *Oskolák és iskolák*. Tankönyvkiadó, Budapest.

A kötet szerkezete könnyen áttekinthető, az egyes fejezetek szervesen épülnek egymásra: Az Európa szívében című fejezetben a középkori kezdetektől, a Szent Márton hegyi iskola alapításától kezdve ismerkedhetünk meg a magyar iskola régmúltjával. „Szilárd alapokon” – az alcím is kifejezi az első magyar iskolák sajátosságát: a kolostorok és székesegyházak falai közt szilárd eszmei alapokat találtak az itt tanuló klerikusok; de ezek az iskolák egyben az állam fennmaradását is szolgálták, hiszen az államgépezet működését segítő egyházi értelmiség is ezek között a falak között nevelődött. „Megújulás a humanizmus szellemében”, „Felekezeti viták viharában” – a következő két alfejezetből – egyebek között – megtudjuk, hogy nálunk hogyan hódított tért a humanista művelődés eszménye: a klasszikus görög-latin szerzők műveinek jellemformáló erejébe vetett hit, hogyan alakultak át városi plébániai iskoláink humanista gimnáziummá, a reformáció milyen változásokat eredményezett a magyar iskolák életében, szervezetében. „Fejlődés akadályokkal” a következő fejezet címe, amelyben a szerző a katolikus és protestáns iskolák 1636–1777 közötti lezajló fejlődését taglalja. „A királynő nevében” című alfejezet a két Ratio Educationist, a jozefinista iskolapolitikát és az 1848-ig terjedő időszak egyéb fontos eseményeit mutatja be (egyebek között a pesti egyetem fejlődését, a gimnáziumok életének sajátosságait, *Tessedik Sámuel*, szarvasi evangélikus lelkész mezőgazdasági iskolájának alapítását, a keszthelyi Georgikon születését, a többévfolyamos tanítóképzés kialakulását, *Brunszvik Teréz* budai kisdevónó intézetének életre hívását). „A levert szabadságharc árnyékában” című fejezet tárgya az 1848-1868 közötti időszak, amely – ellentmondásai mellett – vitathatatlan előrelépést jelentett a polgári iskolarendszer felé vezető úton. Ennek a fejlődésnek fontos állomása az ausztriai középiskola-szabályzat, az Organisationsentwurf bevezetése. (Ez a rendelet fejlesztette nyolc évfolyamossá az addig hat évfolyamos humán gimnáziumot, vezette be a szaktanári rendszert, honosította meg a holt nyelvek nélküli képzést nyújtó, természettudományokat, praktikus ismereteket (mint áruismeret, szabadkézi rajz, technológia stb.), valamint két modern nyelvet tanító új iskolatípust, a reáliskolát.)

„Az iskolák útja a jelenbe” – ez a következő átfogó fejezetcím, amelyen belül több alfejezetben tárgyalja a szerző az 1868-1948 közötti időszak eseményeit. A „polgári fejlődés perspektívái” című alfejezet fő témája az 1868. évi népoktatási törvény, és a századforduló körüli évek iskoláinak fejlődése. A fiúk és lányok számára kötelező népoktatást bevezető Eötvös-törvény bemutatásakor a szerző kiemelten foglalkozik az új iskolatípus, az állami fenntartású népiskola születésének körülményeivel, a nemzetiségek iránti türelem megnyilvánulási formáival, a számukra törvényben is garantált jogokkal (1868. évi 44. tc.). Érdekes adalékokat olvashatunk ebben az alfejezetben a középiskolák életéről, a tananyag korszerűsítéséről, a középiskolai órákon folytatott izgalmas természettudományos kísérletekről. Ebben a részben szebbnél szebb illusztrációk egész sora segíti az olvasót abban, hogy maga elé képzelje a korabeli középiskolák épületeit, a Trianon előtti Magyarország iskolaépítészetének megannyi impozáns produktumát.

Az első világháború alatti időszak és az azt követő korszak eseményeivel a „Háború és béke – 1918-1948” című alfejezet foglalkozik. Központi témája ennek a résznek a Trianon utáni helyzetkép bemutatása és a *Klebsberg Kunó* kultuszminiszter nevéhez kötődő modernizációs program elemzése. De érdekes színtöltja ennek az alfejezetnek a cserkész-pedagógia élményszerű bemutatása vagy a *Kodály Zoltán* nevével fémjelzett „Éneklő Ifjúság”-mozgalom születéséről szóló rész. Az olvasó mindezek mellett könnyen követhető áttekintést kap a húszas és harmincas évek középiskoláinak életéről, az új iskolák születéséről. Az alfejezetet a második világháborút követő iskolapolitikai események bemutatása teszi teljessé: ide tartozik az iskolarendszer átalakítása, a nyolc osztályos általános iskola megteremtése, a négy évfolyamos gimnázium kialakítása.

Az utolsó nagy fejezet címe: „Kísérlet eredményekkel és kudarccal – 1948–1990”. Itt olvashatunk az egyházi iskolák államosításáról, az iskolaügy pártpolitikai érdekek szerint való irányításáról. Az ötvenes évek monolit iskolarendszerének, és világnézeti tartalmakkal indoktrinált iskola-étoszájának érzékeltetése után a szerző sort kerít a hatvanas évektől kezdődően megjelenő új jelenségek (tantervek, tankönyvek, pedagógiai kísérletek stb.) elemzésére. A fejezet utolsó alfejezete az „Új utak” címet viseli. Ebben a szerző számba veszi az 1990 óta eltelt időszak legfontosabb eseményeit: az új politikai rendszer garanciái nyomán kibontakozó demokratikus iskolarendszer szerveződését, az új, alternatív pedagógiai program szerint működő iskolák létesítésének körülményeit, az egyházi iskolák újjászületését stb. Gondos elemzéseket olvashatunk itt a közoktatási és felsőoktatási törvények tartalmáról, az iskolarendszer differenciálódásáról, a Nemzeti Alaptanterv legfontosabb jellemzőiről.

A kötet utolsó fejezete a „Második évezred küszöbén” címet viseli. Ebben – mintegy azt eddigieket összegezve és a jövőt felvázolva – a szerző arra hívja fel olvasói figyelmét, hogy a pedagógiai értékekben oly gazdag magyar iskolarendszer a történelem során mindig is elismerten szerves része volt a művelt népek és orszá-

Könyvekről

gok iskolarendszerének. Még akkor is, amikor külső politikai erők és ideológiák mindent megtettek azért, hogy sajátos jegyeit, európaiságát elnyomják, háttérbe szorítsák. A jövőben is így kell lennie: a régi, kikristályosodott értékek, a nemzeti sajátosságok az egységesülő Európa közös kultúrájának „kincseskamráját” gazdagítják majd.

Mészáros István új könyve fontos eseménye az integrálódó Európa felé haladó magyar könyvkiadásnak. Az új, közös kultúra egy sajátos színével, a magyar iskola történetével ismerteti meg más népek értékei iránt fogékony olvasóit.

Pukánszky Béla